

OYUNGEREL TANGAD <https://orcid.org/0000-0002-1471-4317>

Instytut Archeologii i Etnologii PAN

Rysując kulturę. Przyczynek do biografii mongolskiego etnografa Tangada Danaadżawa

Tangad Danaadżaw (mong. Danaajavyn Tangad) jest mongolskim etnografem i emerytowanym profesorem Państwowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki Mongolii. Urodził się on w 1945 roku w zachodniej Mongolii, na pograniczu gór Altaju i pustyni Gobi – w ajmaku¹ Gobi-Altaj, w somonie² Tonchil. W wieku dwunastu lat opuścił rodzinne koczowiska i zgodnie z tradycją edukacji buddyjskiej zamieszkał u wuja – mnicha w centrum somonu. Później rozpoczął naukę w szkole i zamieszkał w internacie. W połowie lat sześćdziesiątych wraz z całą rodziną przeniósł się do Ułan Bator, gdzie rozpoczął osiadłe życie w mieście.

Po ukończeniu szkoły średniej, zgodnie z ówczesną polityką kadrową Mongolskiej Partii Ludowo-Rewolucyjnej, Tangad Danaadżaw został skierowany na studia do Moskiewskiego Instytutu Tekstylnego. W 1973 roku ukończył studia jako projektant przemysłowy i wrócił do Mongolii, gdzie podjął pracę w Instytucie Badań Przemysłowych. Zaprojektował opakowania na mleko i cukierki oraz wzory dywanów, które na trwałe wpisały się w wizualny pejzaż codziennego życia Mongolii lat siedemdziesiątych. W Instytucie pracował zaledwie trzy lata, po czym za sprawą przypadku związał się z tworzonym przez lingwistów i historyków środowiskiem badaczy Mongolii. W 1976 roku trafił do Instytutu Historii Mongolskiej Akademii Nauk, gdzie mimo braku formalnego wykształcenia

¹ Ajmak – jednostka podziału administracyjnego Mongolii będąca odpowiednikiem polskiego województwa.

² Somon (lub *sum*) – jednostka podziału administracyjnego Mongolii drugiego stopnia będąca odpowiednikiem polskiego powiatu.

etnograficznego został zatrudniony w Zakładzie Etnografii. Zawdzięczał to swoim umiejętnościom malarskim oraz praktycznej wiedzy o pasterskim stylu życia. Ze względu na ograniczony dostęp do sprzętu fotograficznego zatrudnianie malarzy i rysowników przy badaniach etnograficznych Mongolskiej Akademii Nauk było wówczas częstą praktyką.

Pierwszy wyjazd terenowy Tangada Danaadżawa odbył się w ramach polsko-mongolskiej ekspedycji kierowanej z polskiej strony przez prof. Witolda Dynowskiego i zaprowadził go do zachodniej Mongolii. Był to zaczyn wieloletniego projektu badawczego opartego na współpracy z polskimi etnologami Sławojem Szynkiewiczem, Jerzym Wasilewskim, Lechem Mrozem i Iwoną Kabzińską. Poza polskimi badaczami Danaadżaw współpracował również z uczonymi ze Związku Radzieckiego, Francji, Japonii, Wielkiej Brytanii, Austrii czy Węgier, a także prowadził własne badania terenowe z ramienia Mongolskiej Akademii Nauk.

W pracy terenowej szczególne zainteresowanie budziła w nim wiedza „ukryta” – przekazywana ustnie, nieskodyfikowana, praktyczna – dotycząca relacji człowieka ze zwierzętami. Zgromadził przy tym wiele ciekawych opowieści, dotyczących między innymi rytualnego budowania porozumienia z końmi, aby zwyciężały w wyścigach. Odbył tysiące rozmów ze starszymi pasterzami i pasterkami o zwyczajach, wierzeniach i praktykach życia codziennego, dokumentując je pisemnie i graficznie. W pracy terenowej duże znaczenie odegrały jego doświadczenia z dzieciństwa, w tym więź z miejscem urodzenia i wczesnego dzieciństwa (*nutag*), nad którym czuwają miejscowe duchy-opiekunowie. Doświadczenie Danaadżawa jest głęboko osadzone w koczowniczej codzienności, bliskości relacji z rodzeństwem, zabawach z nimi i zwierzętami, a także sposób oddziaływania przyrody, górskiego i pustynnego krajobrazu, które wzbudzały w nim zarówno lęk, jak i zachwyt. Pod względem formacyjnym równie duże znaczenie miała dla niego surowość klimatu, poprzez którą człowiek spotyka się z majestatem krajobrazu i z której uczy się czerpać siłę życiową. Wiele ze wspomnień i doświadczeń związanych z trybem życia nomadów ukazał on w swojej twórczości malarskiej.

W pracy naukowej Danaadżaw publikował w najważniejszych czasopismach naukowych Mongolskiej Akademii Nauk, takich jak „Tüüchiin sudlal” (Studia Historyczne, 1976) czy „Etnografiin sudlal” (Studia Etnograficzne, 1982). Jest także autorem rozdziałów we wszystkich trzech tomach fundamentalnego opracowania *BNMAU-yn ugsaatny dzüj* (Etnografia Mongolskiej Republiki Ludowej). Praca rysunkowa nadal stanowiła przy tym integralną część jego aktywności naukowej. Rysunek i malarstwo były nie tylko narzędziem dokumentacyjnym, lecz także środkiem wyrazu, umożliwiającym uchwycenie i przekazanie treści trudnych do opisanego słowami – takich jak maść zwierząt, etapy konstruowania jurty czy poszczególne fragmenty narzędzi pasterskich. Często posługiwał się rysunkiem również w czasie wywiadów terenowych. Wypracowana przez Danaadżawa technika pracy badawczej opiera się na proaktywnym oddziaływaniu etnografa na jego rozmówców – pasterze z zasady ożywiali się bowiem i chętniej dzielili się swoją wiedzą, gdy widzieli, że badacz na bieżąco rysuje

Fotografia 1. Szaman Ceren (Tseren Zairan) (z prawej), jeden z niewielu praktykujących szamanów w Mongolii XX w. (zob. Galaarid w tym tomie, s. 32-33), oraz etnograf Tangad Danaadzaw (z lewej), Dornod ajmak, Bajan uul sum, Mongolia, 1993

Źródło: Fotografia wykonana przez Oyungerel Tangad.

to, o czym rozmawiają. Ten wizualny dialog umożliwiał zapewne nawiązanie szczególnego rodzaju kontaktu z badanymi, opartego na współuczestnictwie i rozumieniu.

Po transformacji ustrojowej w latach dziewięćdziesiątych i odrodzeniu zainteresowania dziedzictwem kulturowym (*sojolyn öw*) etnografia zyskała w Mongolii nową rangę. Danaadzaw stał się wówczas jednym z najbardziej cenionych przewodników terenowych dla antropologów badających Mongolię w nowych warunkach ustrojowych. Współuczestniczył w trzech dużych projektach etnograficznych realizowanych przez dawnych przyjaciół z warszawskiego ośrodka etnologicznego – wspomnianych już Szynkiewicza, Wasilewskiego i Mroza. Uczestniczył także w projektach kierowanych przez młodsze pokolenie etnologów z Uniwersytetu Warszawskiego – Łukasza Smyrskiego i Tomasza Rakowskiego.

W tym samym okresie, na początku lat dziewięćdziesiątych, Danaadzaw powrócił do jednego ze swoich marzeń z czasów studenckich – rekonstrukcji starożytnego filcowego dywanu, którego pozostałości odnaleziono w miejscowości Nojon Uul, na stanowisku archeologicznym z czasów państwa Hunów (I wiek p.n.e.–I wiek n.e.). Po trzech latach intensywnej pracy wykonał replikę tego dywanu o wymiarach 4,6 m × 2,3 m, stosując tradycyjną technikę włókienniczą bez użycia sztucznych barwników czy nowoczesnych materiałów. Dywan nie

tylko zyskał uznanie jako dzieło artystyczne, ale też stał się punktem wyjścia do serii wystaw i wykładów o sztuce filcowania prezentowanych w muzeach Danii, Szwecji i Niemiec.

Kolejnym ważnym obszarem jego zainteresowań badawczych była magia ochronna (*dom*) – praktyki rytualne głęboko zakorzenione w kulturze pasterskiej, związane zarówno z lokalnym szamanizmem, jak i z buddyzmem w jego ludowej odmianie. Danaadżaw przez dziesięciolecia gromadził szczegółowe dane na temat rytuałów ochronnych, a zebrany materiał – który dokumentował i klasyfikował równie skrupulatnie jak Oskar Kolberg – stał się podstawą jego rozprawy doktorskiej obronionej w 2018 roku na Państwowym Uniwersytecie Kultury i Sztuki w Mongolii. W 2024 roku ta sama uczelnia nadała mu tytuł profesora habilitowanego.

Tematyka jego książki na temat magii ochronnej *Mongol domyn tajlbar tol'* (Encyklopedia mongolskich *dom*) spotkała się z ogromnym zainteresowaniem nie tylko środowisk akademickich, ale także szerokiego grona odbiorców. Danaadżaw prowadził cykle audycji radiowych i wykładów telewizyjnych na temat *dom*, które miały charakter popularyzatorski, a zarazem odtwórczy, przywracały bowiem pamięć o dawnych praktykach pasterskich.

Wymienione osiągnięcia oraz szeroki dorobek naukowy i artystyczny Tangada Danaadżawa stał się przyczynkiem do zorganizowania wystawy okolicznościowej, którą z okazji jubileuszu osiemdziesięciolecia jego urodzin w maju 2025 roku zaprezentowano w Muzeum Dzanabadzara³ w Ułan Bator. Wystawa oraz towarzyszące jej wydarzenia pozwoliły przedstawić nie tylko pracę zawodową i osiągnięcia Danaadżawa, ale też to, co w Mongolii określa się terminem *mongol sojol* – kulturę mongolską. Wystawę uzupełniała również prezentacja przedmiotów codziennego użytku, własnoręcznie wykonanych przez Danaadżawa. Na szczególną uwagę zasługiwały łóżko ozdobione motywami buddyjskimi oraz wyrzeźbiona z drewna tradycyjna mongolska gra *chorol*⁴, które stworzył dla swojej matki.

Obok działalności naukowej i artystycznej Danaadżaw pielęgnował również talent literacki. Pisał wiersze o miłości do rodziców oraz ideałach relacji międzypokoleniowych, z których trzy zostały zaadaptowane na pieśni, a jego poemat – opowieść o ogierze walczącym z wilkiem zatytułowany *Chul adzargany duul'* (Pieśń o gniadym ogierze) stał się inspiracją do znanej już melodii do gry na tradycyjnym instrumencie muzycznym.

Tangad Danaadżaw to nie tylko badacz i propagator kultury mongolskiej, ale także wytrawny badacz terenowy, łączący słuchanie z twórczością, obserwację z interpretacją, a wrażliwość z odwagą jej wyrażania. Zdobytą wiedzę i wypracowane przez siebie zrozumienie ludzkiego życia przekazał nie tylko w publikacjach naukowych, lecz także poprzez malarstwo, poezję czy wytwarzane

³ Dzanabadzar lub Öndör geegen Dzanabadzar (1635–1723) – mongolski przywódca duchowy, artysta, rzeźbiarz, myśliciel buddyjski, jedna z najważniejszych postaci w historii Mongolii, zwany Leonardem da Vinci Wschodu ze względu na wszechstronną i wyjątkową twórczość.

⁴ Chorol – tradycyjna mongolska gra przypominająca domino z wizerunkami dwunastu zwierząt zodiaku oraz symboli buddyjskich.

przedmioty – a przede wszystkim poprzez sposób myślenia i postępowania oraz głęboką troskę o najbliższych. Bez jego udziału wiele polskich ekspedycji etnograficznych w Mongolii nie doszłoby do skutku albo przybrało ograniczony wymiar. Warto zatem przypomnieć wkład Tangada Danaadżawa i jego wpływ na polskie środowisko antropologiczne.